

de noordvleugel van het klooster, dat door de nazi's werd opgevat als een 'wolfsangel'. Dit embleem werd door de beruchte knokploegen van de NSB, de Weer-afdeeling of WA, op de zwarte pet gedragen. Het tijdschrift *Hamer*, gepubliceerd door de 'Volksche Werkgemeenschap', plaatste eveneens foto's en artikelen over het klooster.⁴⁴ Huismerken van middeleeuwse metselaars werden daarin geïnterpreteerd als oud-Germaanse symbolen.

Het bleek niet gemakkelijk om afzijdig te blijven. Verhuur van het houten gebouwtje aan het gewestelijk arbeidsbureau werd door de kerkvoogdij voortgezet. Onproblematisch was dit niet, gezien de verbinding met uitzending naar Duitsland.⁴⁵ Dat vooruitzicht vormde voor menig jongere een schrikbeeld. Na jarenlange ervaring met armoede en werkloosheid in Ter Apel-West probeerde Ruud Hoppes vooruit te komen door vorming. Na de lagere school bij meester Schierbeek doorliep hij in 1941-1942 de ambachtschool in Ter Apel. Toen een oproep kwam voor de Nederlandse Arbeidsdienst (NAD) gaf hij daaraan gehoor – liever dat, dan naar Duitsland. Tegen de gebruikelijke gang van zaken in wist hij in de eigen woonplaats ingedeeld te worden, namelijk in het NAD-kamp Johannes Maetsuijker te Barnflair. Het leven daar was in materieel opzicht beter dan de Spartaanse omstandigheden die Hoppes van huis uit gewend was.⁴⁶

Wandelaars die langs de leidijk bramen plukten, verbaasden zich erover hoe duidelijk men het concentratiekamp Oberlangen (Emslandlager VI) zag liggen.⁴⁷ Toch hoopten velen aanvankelijk nog dat voor het gros van de Nederlanders de ergste bui zou overwaaien. De landbouwvereniging van Ter Apel, die vergaderde in hotel Schot, sprak in februari 1941 de hoop uit op een 'rustiger' jaar dan het voorafgaande 1940.⁴⁸

Wat zou het jaar de kerk gaan brengen? Binnen de classis bestonden daar verschillende inzichten over. De notulen van de scriba van het classicaal bestuur van Winschoten, Marinus van Leeuwen Pzn., stralen optimisme en zelfvertrouwen uit. Van Leeuwen bewonderde de krachtige leiding die werd gegeven door de secretaris van de algemene synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, K.H.E. Gravemeyer. De kerk diende haar overtuiging niet onder stoelen of banken te steken. Gravemeyer zou de komende jaren de motor worden van tal van tegen het beleid van de bezetter gerichte 'herderlijke brieven' en kanselboodschappen.⁴⁹ Van Leeuwen was het daar helemaal mee eens:

Over de kerk kunnen wij tevreden zijn. De leiding is goed. Een andere synode zou wellicht niet zulk een geluid laten hooren. Er zitten menschen in de besturen, die op het ijzer weten te bijten.⁵⁰

geschreven door Lineke Kroon (2003).

⁴³ W.F. van Heemskerk Düker en H.J. van Houten, *Zinnebeelden in Nederland*, uitgeverij Hamer, Den Haag 1941. Op deze uitgave en de daarin voorkomende afbeelding van het klooster Ter Apel werd ik geattendeerd door Ben Veldstra, in diens website www.bovenlichten.nl.

⁴⁴ *Hamer* 1-8-1942, geraadpleegd op: <http://kranten.kb.nl>.

⁴⁵ GA AHWK inv.nr. 18 (notulen kerkvoogden en notabelen), 30-7-1941.

⁴⁶ Memoires Ruud Hoppes, op: www.hvanalteren.nl/hoppes. Cf. voor NAD-kamp 'Johan Maetsuyker': Jaap Spanninga, *'Ick dien' in Selingen en Ter Apel*, Bedum 2009, 55-70.

⁴⁷ Interview van de auteur met dhr. B.R. Smith, Zaandam 24 oktober 1998.

⁴⁸ GA, archief landbouwvereniging Ter Apel, notulen 6-2-1941.

⁴⁹ Cf. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* V-2, 's-Gravenhage 1974, 664-672.

⁵⁰ Notulen classicaal bestuur (praeses E. van Ruytenberg (Veendam) en scriba M. van Leeuwen Pzn., (Winschoten) 28-5-1941, in: Archief hervormde gemeente Bourgtange (AHGB) archief classis Winschoten. De classicale